

Funkcja turystyczno-rekreacyjna Leśnego Pasa Ochronnego na przykładzie Lasów Lublinieckich, Raciborskich i Pszczyńskich

Wojciech Kurda, Katarzyna Pukowiec

Abstrakt. Centralny obszar województwa śląskiego cechuje się przemysłowym charakterem i wysoką gęstością zaludnienia. Duże skupisko ludzi, koncentracja zakładów przemysłowych, generują potrzebę stworzenia obszaru, który zapewni odskocznnię od wielkomiejskiej rzeczywistości. Przyjmuje się, że Lasy Lublinieckie, Rybnickie i Pszczyńskie należą do tak zwanego Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Dla mieszkańców konurbacji katowickiej i aglomeracji rybnickiej pełnią funkcje turystyczne i rekreacyjne. Pobyty są krótkie, najczęściej jednodniowe, a dominującą formą turystyki jest turystyka kwalifikowana (piesza, rowerowa, grzybobranie) oraz wypoczynkowa (głównie Lasy Lublinieckie) i poznawcza.

Słowa kluczowe: turystyka podmiejska, turystyka kwalifikowana, funkcje lasów

Abstract. The tourist-recreational function of the Forest Protective Belt exemplified by Lasy Lublinieckie, Raciborskie and Pszczyńskie. The central area of the Silesian Voivodship is characterized by industrial nature and high population density. Large agglomeration of people and concentration of industrial plants generate the necessity to create an area that will provide a stepping stone from big-city reality. It is assumed that Lasy Lublinieckie, Rybnickie and Pszczyńskie belong to what is called Forest Protective Belt of the Upper-Silesian Industrial Region. They fulfil tourist and recreational functions for residents of Katowice conurbation and Rybnik agglomeration. Visits are short, most often one day's, and the dominant forms of tourism include qualified (walking, cycling, mushroom picking), holiday (mainly Lasy Lublinieckie) and educational tourism.

Key words: suburban tourism, qualified tourism, forest functions

Wstęp

Województwo śląskie pomimo przemysłowego charakteru cechuje się ponadprzeciętną w skali kraju lesistością wynoszącą 31,8%. Na tak wysoki odsetek wpływ mają zalesione pasma Beskidów w południowej części województwa oraz Leśny Pas Ochronny wokół konurbacji katowickiej. Pełni on szczególną rolę w przyrodzie Śląska, gdyż jest naturalnym filtrem powietrza dla przemysłowych obszarów. Ponadto z uwagi na bliskość dużych miast jest miejscem wypoczynku, wyciszenia, obcowania z przyrodą. Oprócz funkcji typowo przyrodniczej i gospodarczej może pełnić funkcję turystyczną lub rekreacyjną.

Celem niniejszego opracowania jest określenie funkcji Leśnego Pasa Ochronnego – zweryfikowanie tezy, iż pełni on funkcje turystyczne i rekreacyjne dla mieszkańców centralnej części województwa śląskiego. Zakłada się, że w obrębie Lasów Lublinieckich, Pszczyńskich i Rybnickich istnieje infrastruktura, która umożliwi pełnienie funkcji turystycznej. Przeprowadzone badania pozwoliły na określenie stanu zagospodarowania turystycznego i wyznaczenie dominujących typów turystyki i rekreacji.

Badania objęły inwentaryzację zagospodarowania turystycznego: bazy noclegowej, gastronomicznej, szlaków turystycznych oraz atrakcji dodatkowych. Zastosowano metody terenowe (obserwację, wywiady, inwentaryzację), studia literaturowe oraz analizę danych statystycznych GUS. Badaniom poddano również ruch turystyczny za pomocą wybranych wskaźników. Na podstawie wyników stwierdzono istnienie funkcji turystycznej i rekreacyjnej w obrębie Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i Rybnickiego Okręgu Węglowego. Do badań zagospodarowania turystycznego jak i ruchu turystycznego za podstawową jednostkę badawczą przyjęto gminę. Do szczegółowych analiz wybrano 3 gminy dysponujące infrastrukturą turystyczną: Koszęcin (Lasy Lublinieckie), Kobiór (Lasy Pszczyńskie) oraz Kuźnię Raciborską (Lasy Raciborskie). Wszystkie te gminy charakteryzują się lesistością powyżej 50%, wynoszącą odpowiednio: 54, 82 i 73% (GUS).

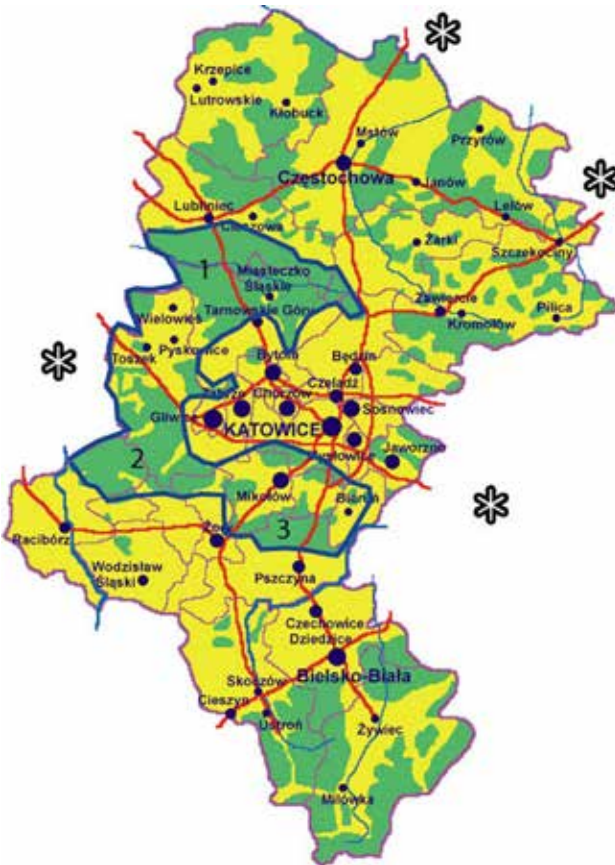
Leśny Pas Ochronny Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego

Leśny Pas Ochronny wokół Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego w niniejszej pracy stanowi zwarty kompleks leśny zajmujący powierzchnię około 1 800 km². Zaliczają się do niego lasy na południe od Tychów, ciągnące się przez Kobiór aż do Pszczyzny – Lasy Pszczyńskie. Drugim kompleksem leśnym są Lasy Raciborskie znajdujące się między miastami: Gliwice, Rybnik, Kuźnia Raciborska i Kędzierzyn-Koźle. Trzecim kompleksem są Lasy Lublinieckie położone po północnej stronie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. W średniowieczu wszystkie wyżej wymienione lasy tworzyły jeden zwarty kompleks (dawna Puszcza Śląska), którego trwałość przerwała dopiero industrializacja środkowej części Wyżyny Śląskiej u progu XIX wieku. Oprócz wyżej wymienionych kompleksów leśnych, puszcze tworzyły również Bory Niemodlińskie oraz Bory Stobrawskie (Zaręba 1978). Ta ostatnia nazwa często jest utożsamiana z Lasami Lublinieckimi. Należy w tym miejscu podkreślić, że leżące w dolinie rzeki Stobrawa Bory Stobrawskie to zupełnie inny kompleks leśny, leżący w całości w województwie opolskim, na zachód od Lasów Lublinieckich.

Łączna powierzchnia lasów Puszczy Śląskiej wynosi 3 700 km², z czego prawie aż 50% przypada na Leśny Pas Ochronny (Zaręba 1978). Pomimo nazwy „puszcza”, lasy tej części Polski w dużym stopniu podlegają antropopresji, która przejawia się między innymi gospodarczym wykorzystywaniem lasów, gęstą siecią osadniczą, znacznym zagospodarowaniem turystycznym, a także działalnością przemysłową.

Pojęcie Leśnego Pasa Ochronnego (LPO) Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego po raz pierwszy wprowadzone zostało w 1968 r., na mocy uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów. Uchwała ta z jednej strony gwarantowała nienaruszalność ekosystemu leśnego, z drugiej doprowadziła do znacznego zaburzenia naturalnego charakteru lasów. Stawiała sobie bowiem za zadanie zwiększenie produktywności lasów, miała więc znaczenie gospodarcze. Powstały w ten sposób leśne powierzchnie doświadczalne celem wyhodowania gatunków odpornych na zanieczyszczenia atmosferyczne (Tyrol 2006). Wprowadzono nowe gatunki

roślin, zmieniano skład gatunkowy lasów. Równocześnie, uwzględniając potrzebę wypoczynku weekendowego mieszkańców konurbacji katowickiej, zaczęto na tym obszarze już od początku lat 70. budować ośrodki wypoczynkowe. Pojawiło się również zjawisko tzw. drugich domów. Nadrzędnym celem powstania Leśnego Pasa Ochronnego był przede wszystkim cel użytkowy, a dopiero później cel ochrony. Początkowo do LPO, zwanego też Górnśląskim Parkiem Leśnym włączono lasy bezpośrednio przylegające do konurbacji górnośląskiej o powierzchni wynoszącej 40 704 ha (Krauz 1988). W 1974 r. dokonano powiększenia tego obszaru do 153 363 ha. Budowana od końca lat 60. idea LPO, w latach 90. XX wieku, wraz ze zmianami ustrojowymi zaczęła pełnić coraz mniejszą rolę, a samo pojęcie stało się coraz bardziej zapomniane. Współcześnie w związku z intensywnym rozwojem turystyki i rekreacji w strefach podmiejskich, powrót do koncepcji LPO wydaje się jak najbardziej zasadny.

Ryc. 1. Leśny Pas Ochronny Górnśląskiego Okręgu Przemysłowego na tle województwa śląskiego (lasy: 1 – lublinieckie, 2 raciborskie 3 – pszczyńskie). Źródło: opracowanie własne
Fig.1. Forest Protective Belt of Upper-Silesian Industry Region on background of Silesian Vovoidship. Source: own work

Dopełnieniem Leśnego Pasa Ochronnego od strony wschodniej jest Wyżyna Krakowsko-Częstochowska wraz z Parkiem Krajobrazowym Orlich Gniazd. Rejon ten, obok Beskidu Śląskiego i miasta Częstochowy jest miejscem największej koncentracji ruchu turystycznego w województwie śląskim. Z uwagi na brak zwartego kompleksu leśnego, tereny po wschodniej stronie Górnos Śląskiego Okręgu Przemysłowego nie zostały włączone w tej pracy w obręb Leśnego Pasa Ochronnego.

Wprowadzenie pojęcia Leśnego Pasa Ochronnego Górnos Śląskiego Okręgu Przemysłowego i realizacja jego założeń zapoczątkowało na szeroką skalę rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych tych terenów.

Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji

Kompleksy leśne wchodzące w skład Leśnego Pasa Ochronnego w skali całego kraju nie odznaczają się wybitnymi walorami przyrodniczymi. W dużej mierze tworzą je monokultury sosnowe, częściowo zniszczone przez emisję zanieczyszczeń z otaczających je zakładów przemysłowych. Niemniej jednak w skali województwa śląskiego pełnią ważną rolę przyrodniczą, a dodatkowo w ich obrębie znajdują się liczne walory kulturowe.

Lasy Lublinieckie położone po północnej stronie Górnos Śląskiego Okręgu Przemysłowego (ryc. 1) są największym kompleksem leśnym województwa śląskiego. Zajmują powierzchnię prawie 100 000 ha (Tyrol 2006). W większości położone są w dolinie rzeki Mała Panew. Obniżenie to, wyścielane osadami polodowcowymi, głównie piaskami jest obszarem niekorzystnym pod względem zagospodarowania rolnego, dlatego też tereny te nigdy nie zostały wykorzystane jako grunty orne. Meandrem walorem obszaru są stawy (Kozłowa Góra, Chechło-Nakło, Posmyk), wydmy oraz meandrujące rzeki (Mała Panew i Leśnica). Wśród walorów kulturowych zwracają uwagę drewniane kościoły (między innymi w Koszęcinie, Brušku, Miasteczku Śląskim) oraz pałace (Koszęcin, w którym swoją siedzibę ma Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk”).

Lasy Pszczyńskie położone są w zachodniej części Kotliny Oświęcimskiej (ryc. 1), częściowo wchodząc w obszar Pogórza Śląskiego na południu i Wyżyny Katowickiej na północy (Kondracki 2010). Wśród drzew dominuje sosna zwyczajna. Po południowej stronie lasów znajdują się liczne zbiorniki wodne, wśród nich największy – Zbiornik Goczałkowicki. Do innych sztucznych jezior Lasów Pszczyńskich zaliczają się: Zbiornik Łąka oraz Zbiornik Paprocany. W Lasach Pszczyńskich znajduje się rezerwat faunistyczny „Żubrowisko”, w którym już od 1865 roku hoduje się 34 żubry (Pleszyniak 2009). Wśród walorów kulturowych zwraca uwagę zamek myśliwski Promnice.

Lasy Raciborskie położone są na zachód od Lasów Pszczyńskich (ryc. 1). Pod względem fizycznogeograficznym obejmują Płaskowyż Rybnicki oraz Kotlinę Raciborską (Kondracki 2010). Już od wieków średnich obszar ten znajdował się pod zarządem zakonu cystersów, którzy upowszechnili wśród społeczeństwa kulturę agrarną i leśną. Pamiątką po nich jest cenny zespół klasztoru pocysterskiego w Rudach oraz utworzony w 1993 r. park krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” (Pleszyniak 2009). Powierzchnia parku wraz z otuliną wynosi 63 000 ha, z czego aż 57 % pokrywają lasy. W sierpniu 1992 roku w pobliżu Kuźni Raciborskiej wybuchł pożar. Żywiol pochłonął 10 tys. hektarów lasu. Współcześnie (20 lat po kataklizmie) obszar ten staje się miejscem wycieczek turystycznych, gdzie obserwuje się proces odradzania leśnego ekosystemu.

Zagospodarowanie i ruch turystyczny

Lasy Lublinieckie, Pszczyńskie i Raciborskie położone na obrzeżach przemysłowych aglomeracji, będące miejscem weekendowo-świętecznego wypoczynku ich mieszkańców nie dysponują bogatym zapleczem noclegowym. Najwięcej obiektów noclegowych znajduje się w Lasach Lublinieckich (26). Należą do nich głównie zespoły domków wypoczynkowych wybudowanych w okresie PRL przez zakłady przemysłowe i służące ich pracownikom, którzy przyjeżdżali do nich na wypoczynek. Obecnie w Lasach Lublinieckich intensywnie rozwija się osadnictwo drugich domów. Przeprowadzone badania wykazały największą liczbę drugich domów w gminach Lubliniec i Koszęcin pomiędzy Kokotkiem a Piłką oraz w okolicach Zbiornika Chechło-Nakło. W Lasach Pszczyńskich najwięcej obiektów noclegowych znajduje się w gminie Kobiór oraz w Tychach nad Jeziorem Paprocańskim. Natomiast w Lasach Raciborskich nad Zbiornikiem Rybnickim oraz w miejscowości Rudy. Tabela 1. przedstawia zinventaryzowane obiekty noclegowe w trzech wybranych gminach Leśnego Pasa Ochronnego.

Tab. 1. Obiekty i miejsca noclegowe w gminach Leśnego Pasa Ochronnego w 2012 r. Źródło: wyniki własnych badań

Table 1. Objects and accomodation in comunies of Forest Protective Belt in 2012. Source: own research

	Lasy Lublinieckie (Koszęcin)	Lasy Pszczyńskie (Kobiór)	Lasy Raciborskie (Kuźnia Raciborska)
Liczba obiektów noclegowych	4	2	1
Liczba miejsc noclegowych	571	43	45

Ruch turystyczny jest niemożliwy do oszacowania z uwagi na duży nierejestrowany ruch jednodniowy. Tabela 2. przedstawia rejestrowany ruch turystyczny w obiektach zbiorowego zakwaterowania w gminach Koszęcin, Kobiór i Kuźnia Raciborska. Największy ruch obserwowany jest w gminie Kobiór pomimo tego, że najwięcej obiektów i miejsc noclegowych znajduje się w gminie Koszęcin. Wpływ na to ma przede wszystkim bliskość dużych ośrodków miejskich. Najmniejsza liczba obiektów noclegowych oraz korzystających z noclegów znajduje się w Lasach Raciborskich.

Tab. 2. Korzystający z noclegów w gminach Leśnego Pasa Ochronnego w 2012 r. Źródło: wyniki własnych badań

Table 2. Number of people using of accomodation service in comunies of Forest Protective Belt in 2012. Source: own research

Obszar	Korzystający z noclegów
Lasy Lublinieckie (Koszęcin)	3 100 (50)
Lasy Pszczyńskie (Kobiór)	3 759 (783)
Lasy Raciborskie (Kuźnia Raciborska)	1 727 (124)

Miernikami określającymi stopień rozwinięcia funkcji turystycznej są wskaźniki Bartejea i Defferta oraz Schneidera (Kurek 2007). Pierwszy obliczany jest jako iloraz liczby miejsc

noclegowych przez 100 mieszkańców i służy do określania wielkości bazy noclegowej. Drugi stosowany do obliczania wielkości ruchu turystycznego uzyskuje się dzieląc przyjazdy turystów na 100 mieszkańców stałych. Tabela 3. przedstawia wartości tych dwóch wskaźników w 2012 r. w trzech gminach położonych na terenie Leśnego Pasa Ochronnego. Wskaźnik Bartejea i Defferta najwyższą wartość osiąga w gminie Koszęcin zaś wskaźnik Schneidera w gminie Kobiór. Najniższa wartość zarówno pierwszego jak i drugiego wskaźnika notowana jest w Kuźni Raciborskiej.

Tab. 3. Mierniki funkcji turystycznej w gminach Leśnego Pasa Ochronnego w 2012 r. Źródło: wyniki własnych badań

Table 3. Indicators of tourist function in communities of Forest Protective Belt in 2012. Source: own research

Obszar	Wskaźnik Bartejea i Defferta	Wskaźnik Schneidera
Lasy Lublinieckie (Koszęcin)	4,82	26,23
Lasy Pszczyńskie (Kobiór)	0,88	77,18
Lasy Raciborskie (Kuźnia Raciborska)	0,37	14,35

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań wysunięto następujące wnioski:

1. Analizowane kompleksy leśne cechują się znacznym natężeniem ruchu turystycznego.
2. Obszar pełni funkcję turystyczną i jest atrakcyjny dla mieszkańców dużych miast województwa śląskiego.
3. Dostępne dane GUS nie odzwierciedlają w pełni stanu faktycznego, gdyż nie rejestrują pobytów jednodniowych typowych dla stref podmiejskich.
4. Największy rejestrowany ruch turystyczny występuje w Lasach Pszczyńskich – bliskość Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego.
5. Najwięcej miejsc noclegowych znajduje się w Lasach Lublinieckich co wiąże się z lokalizacją w czasach PRL ośrodków wczasów pracowniczych.
6. Ze względu na lokalny charakter ruchu turystycznego, obszar ten nie pełni kluczowej roli w Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Śląskiego.

Celem dalszego rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej LPO proponuje się wydanie wspólnych materiałów promocyjnych, opisujących walory terenów. Rozwój zaplecza turystyczno-rekreacyjnego w obrębie Leśnego Pasa Ochronnego pozwoli zaktywizować gospodarstwo tę część województwa śląskiego oraz zwiększyć dochody budżetowe gmin. Rozwój turystyki i rekreacji powinien stać się jednym z kluczowych zadań stojącym przed lokalnymi samorządami. Wzrost atrakcyjności Lasów Lublinieckich, Pszczyńskich i Raciborskich pozwoli znacząco zdywersyfikować ruch turystyczny w województwie śląskim i odciążać przesycony ruchem turystycznym Beskid Śląski. Lasy Lublinieckie to obszar, w którym powinno być rozwijane osadnictwo drugich domów oraz dalsze przekształcanie i unowocześnianie zespołów domków kempingowych. W Lasach Raciborskich ze względu na walory kulturowe, powinno dążyć się do rozwoju bazy towarzyszącej, głównie sieci szlaków rowerowych, pieszych oraz

ścieżek edukacyjnych. W Lasach Pszczyńskich zaleca się przede wszystkim wdrożyć szeroko zakrojone działania marketingowe, celem promocji regionu.

Literatura

- Główny Urząd Statystyczny. Bank Danych Lokalnych [<http://stat.gov.pl>]
- Kondracki J. 2010. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krauz K. 1988. Waloryzacja Górnośląskiego Parku Leśnego dla potrzeb rekreacji (Leśny Pas Ochronny GOP). W: Jarowiecka T. (red.) Zagospodarowanie rekreacyjno-turystyczne na obrzeżu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, Kraków.
- Kurek W. 2007. Turystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pleszyniak J. 2009. Od Jury po Beskidy. Przewodnik po województwie śląskim. Wydawnictwo Alatus, Katowice.
- Tyrol C. 2006. W leśnej dolinie Małej Panwi. Przewodnik przyrodniczo-kulturowy po Lasach Tarnogórsko-Lublinieckich. Zespół Pieśni i Tańca Śląsk im. Stanisława Hadyny. Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej, Koszęcin.
- Zaręba R. 1978. Puszcze, bory i lasy Polski. PWRiL, Warszawa.

Wojciech Kurda,
Instytut Geografii i Gosp. Przestrzennej UJ
wojciech.kurda@uj.edu.pl

Katarzyna Pukowiec
Wydział Nauk o Ziemi UŚ
kasiapukowiec@poczta.onet.pl